

Η διάσταση της οικονομικής πολιτικής στην αλληλογραφία μεταξύ των David Hume και Adam Smith

Γιώργος Ξυράφας *

Περίληψη

Ο David Hume και ο Adam Smith, στυλοβάτες του σκωτικού διαφωτισμού, σηματοδότησαν το λυκαυγές της οικονομικής επιστήμης. Μέρος του πολυσχιδούς ενδιαφέροντος των δύο φιλοσόφων για κάθε πτυχή των οικονομικών φαινομένων ήταν και η σύνδεση των πορισμάτων τους με τη διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής. Η ορθολογική ρύθμιση της σύνδεσης αυτής, όπως διαφαίνεται από την εργογραφία των Hume και Smith, δεν παρεκβαίνει από το πλαίσιο του κύριου επιστημολογικού διαχωρισμού του δέοντος από το είναι.

Η παρούσα εργασία θέτει στο επίκεντρο τη διαλεκτική που αναπτύσσεται ανάμεσα στις δεοντολογικές προσεγγίσεις της οικονομικής πολιτικής των David Hume και Adam Smith, με βάση τη μελέτη των επιστολών που αντήλλαξαν οι δύο άντρες από το 1752 έως το 1776. Αν και το εύρος της καθεαυτής οικονομικής σημασίας των επιστολών αυτών είναι συγκριτικά μικρό-σε σχέση με την πανθομολογούμενη αμοιβαία εκτίμηση των δύο ανδρών-δεν λείπουν σημεία που έχουν αρκετό ενδιαφέρον για την εφαρμοσμένη πολιτική οικονομία εν γένει· χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επιστολή της 1^{ης} Απριλίου 1776 στην οποία ο Hume κάνει ορισμένες παρατηρήσεις για τη θεωρία προσόδου του Smith.

Μέσα από τις 56 επιστολές που αντήλλαξαν οι Hume και Smith προκύπτουν επίσης αρκετά στοιχεία για την εκάστοτε κοινωνική και οικονομική οργάνωση, καθώς επίσης και για τις οικονομικές επιπτώσεις υφιστάμενων πρακτικών και πολιτικών τα οποία δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως ήσσονος σημασίας: Η περικειμενική οπτική της ανάλυσης που επιχειρείται επιδιώκει να φωτίσει λεπτά σημεία της σκέψης των δύο κορυφαίων διανοητών αναφορικά με το οικονομικό γίγνεσθαι της εποχής.

Λέξεις Κλειδιά: *Adam Smith, David Hume, αλληλογραφία.*

* Υποψήφιος Διδάκτορας, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

A.Εισαγωγή

Ο σκοπός του παρόντος άρθρου είναι η ανίχνευση στοιχείων της οικονομικής πολιτικής με βάση τη μελέτη των κειμένων της σωζόμενης αλληλογραφίας μεταξύ David Hume και Adam Smith. Επιπρόσθετα, επιμέρους στόχοι της μελέτης είναι: α) Η αποτύπωση της επιρροής που άσκησε η εν λόγω ανταλλαγή επιστολών στη διαμόρφωση και ανακατεύθυνση της οικονομικής σκέψης ενός εκάστου των φιλοσόφων και β) Η αλληλεπίδραση ή μη των γεγονότων της εποχής που αφορούν σε μέτρα εφαρμοσμένης οικονομικής πολιτικής με τη τυχόν σύνθεση ιδεών που αφορούν στην οικονομική εργογραφία των δύο ανδρών.

Μεθοδολογικά, η διερεύνηση των τεθέντων ερωτημάτων επιτυγχάνεται μέσω της ανάλυσης του περιεχομένου του σώματος των κειμένων που εμπρικλείουν άμεσες ή έμμεσες αναφορές στη χάραξη ή/και εφαρμογή μέτρων οικονομικής πολιτικής. Παράλληλα, μέσω της λειτουργίας των κειμένων ως πρωτογενών πηγών για το οικονομικό γίνεσθαι της εποχής γίνεται χρήση της ιστορικής μεθόδου για την ανάλυση της περικειμενικής τους δυναμικής.

Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να αναφερθεί πως σημαντικό πυλώνα της μελέτης της επιστολογραφίας των Hume και Smith αποτελεί η συγκεντρωτική και σχολιασμένη έκδοση της τελευταίας στον 6^ο τόμο της *Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith* του 1987-με εκδότες τους E.Mossner και I.Ross¹. Η έκδοση αυτή, όπως άλλωστε και κάθε αντίστοιχη έκδοση έως σήμερα, δεν θα ήταν εφικτή δίχως τη συνδρομή των κληρονόμων και των δύο φιλοσόφων καθώς δεν προχώρησαν στην καταστροφή της αλληλογραφίας -έτσι όπως τους είχε ζητηθεί (αν και οι ίδιοι οι φιλόσοφοι πρόλαβαν να καταστρέψουν ορισμένες επιστολές).

Η εστιασμένη στη διάσταση της οικονομικής πολιτικής μελέτη της έγγραφης ανταλλαγής ιδεών μεταξύ των δύο φιλοσόφων καταδεικνύει μία ετεροβαρή-από την πλευρά του David Hume- υποδοχή ιδεών καθώς και μία ενδιαφέρουσα τεχνική ανάλυση πέρα από τα όρια της ηθικής φιλοσοφίας.

¹ Λόγω των πολλαπλών εκδόσεων και ανατυπώσεων της εργογραφίας του Adam Smith προκρίνεται η αναφορά στην πρωτογενή πηγή υπό τη μορφή αριθμού επιστολής -με βάση την προαναφερθείσα έκδοση-συνοδευόμενης με την ημερομηνία αποστολής. Επιπλέον, αμιγώς συντομογραφικά, το *Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* του Adam Smith απαντάται ως WN -κατά τα διεθνή ειωθότα. Κατ' αντιστοιχία με τα ανωτέρω κάθε αναφορά στον *Πλούτο των Εθνών* γίνεται υπό τη μορφή μέρους-κεφαλαίου και όχι υπό τη μορφή αριθμών σελίδας.

Β.Γενικά χαρακτηριστικά της αλληλογραφίας Hume-Smith

Πριν την εξέταση της ακριβούς προβληματικής μέσω των πρωτογενών πηγών, θα πρέπει να σημειωθεί πως η εν γένει σωζόμενη αλληλογραφία μεταξύ Hume και Smith είναι σχετικά ολιγάριθμη: Αποτελείται από 56 επιστολές συνολικά. Από τις σωζόμενες επιστολές 41 συνέγραψε ο Hume και μόλις 15 ο Smith. Με την προβληματική που διερευνάται σχετίζονται μόνο τέσσερις επιστολές-όλες γραμμένες από το Hume. Ο αριθμός κρίνεται λογικός αν αναλογιστεί κανείς πως: 1)Κατά κοινή ομολογία τόσο ο Hume όσο και ο Smith δεν είναι και οι πολυγραφότεροι επιστολογράφοι της εποχής (Arkin, 1956). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο ίδιος ο Hume προς το Smith (που πίστευε πως είχε μία ισχυρή απέχθεια στο να γράφει επιστολές -Keynes1938): “I can write as seldom and as short as you” (*Letter 90, January 1766*); “I am as Lazy a Correspondent as you; yet my Anxiety about you makes me write” (*Letter 149, 8 February 1776*) 2)Η θεματολογία της αλληλογραφίας των δύο φιλοσόφων κάλυπτε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων-με συχνές αναφορές σε πρόσωπα του κοινού περιβάλλοντος των δύο ανδρών- και ήταν συχνά ο προσφορότερος αν όχι ο μόνος τρόπος επικοινωνίας μεταξύ τους, καθώς-ιδίως μετά την εγκατάσταση του Smith στη Γλασκώβη-σπάνια συνέπιπταν οι τόποι διαμονής τους (παρά τις επίμονες προσπάθειες του Hume για αυτό²).

Αν κρίνουμε από τα ποσοτικά χαρακτηριστικά της αλληλογραφίας σε συνδυασμό με τη γενικότερη αίσθηση που αποκομίζει ο αναγνώστης της αλληλογραφίας των Hume και Smith, η προσπάθεια της γραπτής επικοινωνίας είναι σαφώς εντονότερη από την πλευρά του Hume. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Keynes(1938), ο ίδιος ο Hume πίστευε πως ο Smith είχε μία ισχυρή απέχθεια στο να γράφει επιστολές.

² Χαρακτηριστική και πέραν εθιμοτυπικών προσταγών είναι η προσπάθεια του Hume να επιτύχει τη μετεγκατάσταση του Smith από τη Γλασκώβη στο Εδιμβούργο έτσι όπως αυτή περιγράφεται στην επιστολή που αντήλλαξαν οι δύο άντρες με ημερομηνία σύνταξης την 8^η Ιουνίου 1758(*letter 25*): Η προσπάθεια αυτή συνοδευόταν κι από την παροχή σχετικών οικονομικών και επαγγελματικών κινήτρων στο Smith από τον τότε κάτοικο Εδιμβούργου Hume. Αυτή η απόπειρα δε, δεν ήταν η μόνη: Ο Hume σε μια άλλη επιστολή του στο Smith με ημερομηνία χρονολόγησης τη 17^η Νοεμβρίου 1772(*new letter b*) επιχειρεί πάλι να εξασφαλίσει την πλησίον του παρουσία του έτερου μεγάλου Σκώτου διαφωτιστή φροντίζοντας μάλιστα για την εύρεση πιθανής κατοικίας με χαμηλό μίσθωμα. Πέραν αυτών, ακόμη μία αντίστοιχη περίπτωση είναι αυτή της επιστολής της 20^{ης} Αυγούστου 1769 (*letter 121*).

Γ.Εξέταση του σώματος των κειμένων

Σε αυτό το βασικό τμήμα της μελέτης εξετάζονται εκτεταμένα αποσπάσματα της επιστολογραφίας των δύο ανδρών τα οποία επιλέχτηκαν με βασικό κριτήριο την δόμηση ενός πληροφοριακού συνεχούς σε σχέση με την κυρίαρχη προβληματική έτσι όπως διατυπώθηκε στο πρώτο μέρος του άρθρου³. Ως εκ τούτου, διαμορφώνονται δύο κυρίαρχοι νοηματικοί άξονες ανάλυσης: Ο πρώτος εστιάζει σε θέματα νομισματικής πολιτικής, απαρτίζεται δε πρωτίστως από τις επιστολές της 27/6/1772 (*Letter 131*) και του Οκτωβρίου 1772 (*Letter 133*). Στον ίδιο άξονα αλλά με ελάσσονα-συμπληρωματική σημασία κινείται εν μέρει και η επιστολή της 10 Απριλίου 1773(*Letter 136*). Ο δεύτερος άξονας αφορά σε τεχνικές παρατηρήσεις του Hume προς το Smith με αφορμή την έκδοση του *Πλούτου των Εθνών*. Εδώ εντάσσεται η επιστολή της 1/4/1776(*Letter 150*). Κατά συνέπεια, ο βασικός κορμός πληροφοριακού υλικού αποτελείται από τρεις επιστολές με σημαντικότερες την πρώτη και την τελευταία-χρονολογικά- επιστολή.

Ακολουθεί η ανάλυση της επιστολής της 27/6/1772, η οποία-λόγω της έκτασής της- εκτείνεται σε δύο μέρη⁴.

Γ.1. Επιστολή 27/6/1772 (1^ο μέρος)

Η υπό εξέταση επιστολή αναφέρεται σε ένα ζοφερό σκηνικό που εκτυλίσσεται στην Αγγλία εκείνης της περιόδου και αφορά στην έλλειψη τραπεζικής πίστης και τις συνεχείς χρεωκοπίες, αποτόκου μίας άφρονος χρηματοπιστωτικής πολιτικής. Αμείλικτο δε είναι το ερώτημα στο οποίο καταλήγει αυτό το πρώτο τμήμα της επιστολής και το οποίο απευθύνει ο Hume στο Smith. Ζητούμενο είναι σε αυτή την περίπτωση η διαμόρφωση μιας οικονομικής θεωρίας με ερμηνευτική και προβλεπτική ικανότητα και κατά συνέπεια ανάδραση με τα πορίσματα –δυσμενή στην περίπτωση της επιστολής-του εμπειρικού ελέγχου.

³ Για τη μεθοδολογική διάσταση της χρήσης της ιστορικής μεθόδου σε σχέση πάντα με τη χρήση των πηγών και την επιλογή του βασικού σώματος(*corpus*) κειμένων προς ανάλυση, βλ. σχετικά Tosh(2002)-ιδίως το 3^ο κεφάλαιο-καθώς και Rowlinson (2005).

⁴ Τα σημεία των αποσπασμάτων στα οποία δίνεται έμφαση -με τη χρήση έντονης γραμματοσειράς- αποτελούν κλειδες ανάλυσης, χωρίς αυτό να υποβιβάζει τη σημασία της επιμελούς ανάγνωσης του υπόλοιπου κειμένου που παρατίθεται.

“...We are here in a very melancholy Situation: **Continual Bankruptcies, universal Loss of Credit, and endless Suspicions.** There are but two standing Houses in this Place, Mansfield’s and the Couttses: For I comprehend not Cummin, whose dealings were always very narrow. Mansfield has pay’d away 40.000 pounds in a few days; but it is apprehended, that neither he nor any of them can hold out till the End of next Week, if no Alteration happen. The Case is little better in London. It is thought, that Sir George Colebroke must soon stop; and even the Bank of England is not entirely free from Suspicion. Those of Newcastle, Norwich and Bristol are said to be stopp’d: The Thistle Bank has been reported to be in the same Condition: The Carron Company is reeling, which is one of the greatest Calamities of the whole; as they gave Employment to near 10.000 People. **Do these Events any-wise affect your Theory? Or will it occasion the Revisal of any Chapters? ...**”

Για να κατανοήσουμε πλήρως το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το απόσπασμα αυτής της επιστολής κρίνεται σκόπιμη μία σύντομη ιστορική αναδρομή στις συνθήκες που διαμόρφωσαν την τραγική κατάσταση που περιγράφει ο Hume:

Γ.1.1.Το ιστορικό πλαίσιο

Η περίοδος από τα μέσα της δεκαετίας του 1760-1770 έως τις αρχές της επόμενης δεκαετίας χαρακτηρίζεται από μία πρωτοφανή οικονομική ανάπτυξη στην Αγγλία και στις αποικίες της. Η ανάπτυξη επέφερε μία απότομη ζήτηση χρήματος με την προσφορά να αποδεικνύεται ανεπαρκής καθώς στηριζόταν στα πολύτιμα μέταλλα. Η ανάγκη για νέο χρήμα οδήγησε στην εκτεταμένη έκδοση νέων τραπεζογραμματίων για τις συναλλαγές(bills,notes), έργο που αναλαμβάνανε κυρίως να φέρουν εις πέρας οι έμποροι. Το έργο όμως αυτό στηρίχθηκε στο σαθρό υπόβαθρο μιας άναρχης πιστωτικής επέκτασης βασιζόμενης κυρίως σε αφερέγγυους τραπεζίτες-εμπόρους και στην κερδοσκοπία, κυρίως μέσω μιας αλυσίδας λογαριασμών. Πιο συγκεκριμένα, η έκδοση και προεξόφληση γραμματίων μεταξύ δύο αντισυμβαλλόμενων μερών ακολουθούσε την εξής μηχανική: Μία τράπεζα στο Εδιμβούργο φερ’ ειπείν ερχόταν σε συμφωνία με μία τράπεζα στο Λονδίνο για να

προεξοφλεί η τελευταία τα γραμμάτια της πρώτης επανεκδίδοντας νέα γραμμάτια με κάποια προμήθεια. Πριν να λήξει ένα γραμμάτιο η τράπεζα του Εδιμβούργου επανεξέδιδε νέα ισόποσα γραμμάτια τα οποία αντάλλαζε στο Λονδίνο με τραπεζίτες του Εδιμβούργου για να ανανεώσει το λογαριασμό της στην τράπεζα του Λονδίνου. Με αυτό τον τρόπο η τράπεζα του Εδιμβούργου συσσωρεύε διαρκώς νέα χρέη (η προμήθεια κι ο τόκος ανέβαζε το οφειλόμενο ποσό κατά 8 % το χρόνο) και η τράπεζα του Λονδίνου συσσωρεύε διαρκώς νέα τραπεζογραμμάτια⁵. Αν στη θέση της τράπεζας του Εδιμβούργου θέσουμε μια τράπεζα του Ayr της Σκωτίας με τον ομώνυμο τίτλο και κατονομάσουμε ως Dimsdale and Co. τον τραπεζικό οίκο του Λονδίνου λαμβάνουμε την περίπτωση του αποσπάσματος, αυτή της Ayr bank.

Γ.1.2. Ayr Bank

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφερθεί πως εξαιρετική πηγή της υπόθεσης της Ayr bank είναι ο ίδιος ο Smith (*WN II.2.73*) καθώς επίσης και ο ίδιος ο Hume όπως θα δούμε στα αποσπάσματα των επιστολών που ακολουθούν.

Η Ayr Bank, ιδρυθείσα το 1769 από τον τραπεζικό οίκο Douglas, Heron & Co. είχε ως επιχειρηματικό της μότο το «pro bono publico» δηλαδή για το κοινό καλό, όπερ και εγένετο από την πρώτη μέρα της λειτουργίας της. Συνεχείς προεξοφλήσεις δίχως έλεγχο, συχνές διευκολύνσεις, ανεξέλεγκτη έκδοση τραπεζογραμματίων που σε καμία περίπτωση δεν ήταν συνδεδεμένη σε κάποια λογική αναλογία με τα αποθεματικά της τράπεζας ακολουθήθηκαν από τελική εξάντληση των αποθεματικών, μη επανατροφοδότηση των ταμείων τους με χρήμα αλλά σύνδεση της κεφαλαιακής τους επάρκειας με ένα σύστημα αλυσίδας λογαριασμών όπως περιγράφηκε ανωτέρω που οδήγησε τελικά στη χρεωκοπία.

Η Ayr δεν ήταν βέβαια η μόνη τράπεζα που ήταν σε δεινή θέση· η πολιτική της όμως χαρακτηρίζεται ως η πλέον αλλόφρων (Hamilton, 1956). Η εν γένει απώλεια *per se* της ίδιας της διάστασης της πίστης των τραπεζών οδήγησε στα αποτελέσματα του αποσπάσματος όπως τα περιγράφει ο Hume- με τις συνεχόμενες χρεωκοπίες των τραπεζών, τις απολύσεις και την ανεργία: Αναφέρεται λοιπόν ο Hume στην πιστωτική κρίση που ξέσπασε στις 8 Ιουνίου του 1772 από το Λονδίνο και

⁵ Βλ. .επ' αυτού Kerr (1908) και Hamilton (1956).

επεκτάθηκε και στη Σκωτία, οδηγώντας στην καταστροφή 20 τράπεζες (και την Ayr). Το φυτίλι για την πυροδότηση της κρίσης άναψε όταν ένας τραπεζίτης, ο Alexander Fordyce διέφυγε στη Γαλλία για να αποφύγει την πληρωμή των χρεών του. Η συνέπεια ήταν η μαζική προσφυγή όλων στις τράπεζες για αναλήψεις και προεξοφλήσεις (Saville, 1996).

Οι συνέπειες της χρεωκοπίας των τραπεζών ήταν πράγματι ιδιαίτερα σημαντικές για την οικονομία αν και το χτύπημα δεν ήταν το ίδιο σημαντικό για το τραπεζικό σύστημα της Σκωτίας. Η Ayr κατά το Selgin (1992) χρεοκόπησε -ως επί το πλείστον- λόγω της σύνδεσης της με το Λονδίνο και την τράπεζα της Αγγλίας. Από τις υπόλοιπες σκωτικές τράπεζες μόνο μία μεγάλη ακόμη ανέστειλε την δραστηριότητά της όπως και 13 μικρότερες, όλες λόγω Λονδίνου. Ο Kroszner (1995) αναφέρεται στην Ayr bank ως μία μείζονα εξαίρεση σε ένα σκωτικό τραπεζικό σύστημα που άντεξε και συνέχισε να λειτουργεί εύρυθμα. Θα πρέπει κανείς να συνυπολογίσει λοιπόν -για το δραματικό τόνο του Hume- το γεγονός πως ο Smith ήταν ο ίδιος μέτοχος της Ayr (Selgin, 1992).

Hume περιγράφοντας την καταστροφή στο μέτοχο της Ayr, προετοιμάζει το έδαφος για να καταλήξει στο ερώτημα των δύο τελευταίων γραμμών του αποσπάσματος: Επηρέασαν τελικά τα γεγονότα που αναφέρονται τη διαμόρφωση της θεωρίας του χρήματος του Smith; Κατά πόσο ο Smith-σαν δέκτης της επιστολής επηρεάστηκε από το Hume.

Για τη διερεύνηση των ανωτέρω ζητημάτων κρίνεται σκόπιμη η παράθεση των κύριων θέσεων των δύο ανδρών πάνω στο ζήτημα της μορφής του χρήματος:

Γ.1.3. Smith vs Hume: Χάρτινο νόμισμα

Ο Smith⁶ ήταν ξεκάθαρα υπέρ της ελεύθερης κυκλοφορίας του χάρτινου χρήματος υπό τη μορφή των τραπεζογραμματίων θέτοντας μόνο δύο περιορισμούς σε αυτή του τη θέση: 1) Τη μετατρεψιμότητα του τραπεζογραμματίου ως χάρτινο χρήμα σε μέταλλο 2) Την απαγόρευση της έκδοσης και κυκλοφορίας τραπεζογραμματίων για ευτελή ποσά συναλλαγών λόγω της ατελούς πληροφόρησης

⁶ Για τη νομισματική πολιτική και θεωρία τόσο του Smith όσο και του Hume, βλ. Screpanti, Zamagni(2004) και, κυρίως, Rist(1966) και Arnon(2011).

των πελατών των τραπεζών και της επακόλουθης δραστηριοποίησης αναξιόπιστων χρηματοπιστωτικών οργανισμών (Hickson,Turner,2004). Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να ειπωθεί πως η ανεύθυνη έκδοση αυτού του είδους των τραπεζογραμματίων είχε γίνει της μόδας την εποχή της οικονομικής ανάπτυξης της Σκωτίας. Τα notes μικρής ονομαστικής αξίας είχαν κατακλύσει την αγορά και αποτέλεσαν την κύρια αιτία που οδήγησε σε αρκετές πιστωτικές δυσλειτουργίες⁷. Επιπλέον, θα πρέπει να αναφερθεί πως κάθε διάσταση κεντρικής τραπεζικής είναι πέρα και έξω από τη λογική του Smith (Carr and Mathewson,1988;Cowen, Kroszner,1989). Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ και το γεγονός πως το κεντρικό εκδοτικό δικαίωμα πέρασε στα χέρια της τράπεζας του Λονδίνου 70 χρόνια αργότερα, το 1844 με το Bank Charter Act με μερικές τράπεζες να διατηρούν εκδοτικό δικαίωμα μέχρι σήμερα. Ακόμη με τον ίδιο νόμο, η έκδοση τραπεζογραμματίων για τις τράπεζες επέφερε την αναγκαστική παρακράτηση αποθέματος πολύτιμων μετάλλων ως εγγυητικό κεφάλαιο. Συνεπώς η υποδοχή του *Πλούτου των Εθνών* κατηύθυνε εν μέρει και τις εξελίξεις προς χάριν των θέσεων του Smith.

Ο Hume -επιβεβαιωνόμενος και από τα γεγονότα της πιστωτικής κρίσης του 1772- ήταν εξαιρετικά δύσπιστος όσον αφορά στην υιοθέτηση του χάρτινου χρήματος. Αν και η ποσοτική του θεωρία του χρήματος⁸ υποδείκνυε πραγματικές βραχυπρόθεσμες θετικές επιπτώσεις στην οικονομία σε περίπτωση αύξησης της προσφοράς χρήματος, εντούτοις αναγνώριζε τη δυνατότητα αυτή μόνο στο μεταλλικό νόμισμα καθώς το προέκρινε ως μέσο διατήρησης των αξιών. Κι αυτό γιατί θεωρούσε το μεταλλικό χρήμα ως φορέα μιας εσωτερικής αξίας (intrinsic value) κατά τη μπουλιονιστική έννοια. Αυτό που τον προβλημάτιζε περισσότερο στην έκδοση του χάρτινου χρήματος ήταν η ευκολία με την οποία τυπωνόταν. Η αλόγιστη έκδοση του στις μέρες του Hume οδήγησε αρχικά σε μία παραγωγική υπερδιέγερση και εν συνεχεία στην ύφεση καθώς οι πληθωριστικές τάσεις που δημιούργησε επέφεραν

⁷ Με το σχετικό νόμο του 1765 είχε απαγορευθεί η διάθεση τραπεζογραμματίων με ονομαστική αξία κάτω της μίας λίρας. Ο Smith υποστήριξε το νόμο αυτό όντας όμως επιφυλακτικός για τον περιορισμό της άσκησης ελεύθερης τραπεζικής πολιτικής(Cowen, Kroszner,1989). Θεωρώ πως η βασική του επιφύλαξη είχε να κάνει κυρίως με την κατάργηση του option clause, της δυνατότητας δηλαδή των τραπεζών να παρέχουν κίνητρα για τον πελάτη που καθυστερεί τη μετατροπή και εξόφληση τραπεζογραμματίου.

⁸ Για την εξέλιξη της νομισματικής θεωρίας με βάση την οπτική της ποσοτικής θεωρίας του χρήματος βλ. Humphrey(1974). Για τις πρώτες κριτικές της ποσοτικής θεωρίας του χρήματος βλ. Καραγιάννης(1988).

την συνέπεια της φθίνουσας ζήτησης και της συσσώρευσης των αδιάθετων εμπορευμάτων. Από την άλλη, διέβλεπε κάποια πλεονεκτήματα στο χάρτινο χρήμα, κυρίως την ικανότητα του να λειτουργεί διαμεσολαβητικά γεφυρώνοντας χρονικά τις σημερινές πιστωτικές ανάγκες με την ικανοποίησή τους μέσω της αξιοποίησης αδρανών πόρων-ένα σημείο στο οποίο ταυτιζόταν με το Smith. Σε κάθε περίπτωση η τελική του κρίση ήταν υπέρ του μεταλλικού χρήματος καθώς όπως παρατηρεί ο Caffentzis(2001) είχε ιστορικούς λόγους για αυτό: Ως μέλος του Σκωτικού Διαφωτισμού ήταν μέρος του εκπολιτιστικού προγράμματος των Highlands, έδρα της επανάστασης των ιακωβιτών που πνίγηκε στο αίμα το 1745, 7 μόλις χρόνια πριν από την έκδοση των *Political Discourses* του Hume. Έτσι, ήταν εξαιρετικά ανήσυχος στην προοπτική της έκδοσης τραπεζογραμμάτων από αγράμματους highlanders (η περίπτωση πολλών από τις τότε νεοπαγείς τράπεζες της Σκωτίας). Θεωρούσε λοιπόν την έκδοση των τραπεζογραμμάτων ως μία εξαιρετικά μεγάλη δύναμη που θα ήταν καταστροφική αν έπεφτε σε ακατάλληλα χέρια.

Στον αντίποδα, το πρόβλημα της έλλειψης πολύτιμων μετάλλων αντιμετωπίζεται από το Hume με το γνωστό μηχανισμό του της ροής των πολύτιμων μετάλλων (price-specie flow mechanism) στο πλαίσιο πάντα ενός παγκόσμιου εμπορίου. Ο μηχανισμός, αν και δεν ενσωματώθηκε στον *Πλούτο των Εθνών* του Smith, παραμένει ωστόσο συνεπής με τον αντίστοιχο μηχανισμό του Smith. Η επιχειρηματολογία και των δύο βασίζεται σε μία ανάλυση που εστιάζει σε ένα χρηματοπιστωτικό σύστημα που βασίζεται στα πολύτιμα μέταλλα και δη στο χρυσό (gold standard). Παρακάτω ακολουθεί ένα ενδεικτικό των θέσεων του Smith απόσπασμα του από το *Wealth of Nations*. Η τράπεζα που λειτουργεί κατά ένα τρόπο νουνεχό (judicious) και υπεύθυνο⁹ υποστηρίζει την πραγματική οικονομία παρέχοντας πίστη και, καθώς η τραπεζική πίστη συνδέεται με τη μετατρεψιμότητα, οδηγώντας τους αδρανείς πολύτιμους πόρους στην παραγωγική διαδικασία.

“...It is not by augmenting the capital of the country, but by rendering a greater part of that capital active and productive than would otherwise be so, that the

⁹ Οι όροι έχουν συγκεκριμένη υπόσταση. Ο Smith εννοούσε πως η μετατρεψιμότητα δια της πολιτικής των τραπεζών εξασφαλιζόταν αφενός με το περίφημο Real Bills Doctrine και αφετέρου με τη θεμελίωση εγγυοδοτημένων πιστωτικών γραμμών με τη χρήση των cash accounts. Βλ. σχετικά Laidler(1981) και, κυρίως, Arnon(2011).

most judicious operations of banking can increase the industry of the country. That part of his capital which a dealer is obliged to keep by him unemployed, and in ready money, for answering occasional demands, is so much dead stock, which, so long as it remains in this situation, produces nothing either to him or to his country. The judicious operations of banking enable him to convert this dead stock into active and productive stock; into materials to work upon, into tools to work with, and into provisions and subsistence to work for; into stock which produces something both to himself and to his country. The gold and silver money which circulates in any country, and by means of which the produce of its land and labour is annually circulated and distributed to the proper consumers, is, in the same manner as the ready money of the dealer, all dead stock. It is a very valuable part of the capital of the country, which produces nothing to the country.” (WN II.2.86)

Σε αυτό το απόσπασμα φαίνεται μία θέση του Smith με το πνεύμα της οποίας περίπου ταυτιζόταν ο Hume όπως είδαμε .Παρ’όλα ταύτα θα πρέπει να ειπωθεί πως ο Smith δεν επηρεάστηκε ιδιαίτερα από το Hume καθώς ενώ ο Hume διέκρινε το ζήτημα του αυτοπεριορισμού της κυκλοφορίας του χρήματος ως πρωτεύον, ο Smith προέκρινε τη δυναμική του χρήματος και της ελεύθερης κυκλοφορίας του ως αγαθού.

Γ.2.Επιστολή 27/6/1772 (2^ο μέρος)

Στη συνέχεια της επιστολής, ο Hume αναφέρεται πάλι στις δυσμενείς επιπτώσεις της κρίσης του 1772 και πιο συγκεκριμένα σε μια κατασκευαστική κατοικιών που σώθηκε (την τελευταία στιγμή) μέσω ειδικής νομοθετικής ρύθμισης-συγκέντρωσε κεφάλαια μέσω λοταρίας¹⁰. Τέλος,όσον αφορά στο τμήμα της επιστολής που αναφέρεται στο ζήτημα της τραπεζικής πίστης, τα συναισθήματα αυτά του Hume αντανακλώνται στο *Wealth of Nations* του Smith(II.2.72): “...The banks, however, by refusing in this manner to give more credit to those to whom they had already given a great deal too much, took the only method by which it was now possible to save either their own credit or the public credit of the country. ...”

¹⁰ Βλ. σχετικά το ερμηνευτικό υπόμνημα των εκδοτών,Smith(1987).

“...Of all the Sufferers I am the most concern’d for the Adams, particularly John. But their Undertakings were so vast that nothing could support them: **They must dismiss 3000 Workmen, who, comprehending the Materials, must have expended above 100.000 a Year.** They have great Funds; but if these must be dispos’d of, in a hurry and to disadvantage, I am afraid the Remainder will amount to little or nothing.**On the whole, I believe, that the Check given to our exorbitant and ill grounded Credit will prove of Advantage in the long run,** as it will reduce people to more solid and less sanguine Projects, and at the same time introduce Frugality among the Merchants and Manufacturers: What say you? Here is Food for your Speculation. ...”

Η επιστολή κλείνει με ένα ερώτημα που δημιουργεί μία εσωτερική αντιστοιχία με το ύφος του ερωτήματος που με επιτακτικό τόνο κλείνει το πρώτο μέρος της επιστολής. Ο Smith φρόντισε βέβαια να δώσει τις δικές του απαντήσεις με το *Wealth of Nations*¹¹.

Συνεπώς, είναι προφανές πως ο Smith πήρε σοβαρά υπόψη τις παρατηρήσεις του Hume. Η αίσθηση του για το χρήμα ως μετα-αγαθό τον ώθησε ωστόσο στο να υιοθετήσει εν τέλει μια διαφορετική οπτική από το συμπατριώτη του.

Γ.3.Επιστολή Οκτώβριος 1772

Η επιστολή που ακολουθεί (χωρίς ακριβή χρονολόγηση) εστιάζει σε δύο κεντρικά σημεία: Αφενός στην ιλαροτραγική κατάσταση της Ayg Bank καθώς και στη διαχείριση της Εταιρείας Ανατολικών Ινδιών.

“..Yours came to hand, while I was in the Country where I should have been still, had it not been for a Letter of the French Ambassador, who expected to see me here in Town: He is lookd for tomorrow Evening. As soon as I came to Town, I ask’d the Question you proposd; and was told by Sir William Forbes, that tho’ they did not commonly take the Air Notes, yet he would upon your Account: You

¹¹ Επ’ αυτού βλ. και Friedman, Woodford(2011).

may therefore send them over by the first Opportunity. I think that Bank more discredited by the last Step than by all their former Operations. **They pretend to open at Air, in order to have a Pretence for striking off any farther Interest but as soon as great Sums are demanded, they pretend, that they are only to change small Notes for the Circulation of the Country; and so refuse Payment:** This is in effect shutting up again: They do not seem to have foreseen, that it was the Interest of the two Banks here and of all the Bankers to make a Run upon them; for which they ought to have been prepar'd. As far as I can learn, the Duke of Queensberry alone signs the Bonds of Annuity in his own Name; but it is imagin'd that the Duke of Buccleugh, Mr Douglas etc., have enter'd into an Agreement to bear their Share: Otherwise it were Madness in him; and indeed not very wise in him and them in any case. I had last post a Letter from Andrew Stuart: I do not like the present Situation of that Supervisorship. Six to go from Europe, three to join them in the Indies: Corruption will get in among them; and probably Absurdity and Folly. **And at best nine Persons can never do any Business.** He tells me, that Ferguson is sure of going out Secretary. I wish it may be so. It will be a great Vexation and Disappointment to him to return to his Office with which he was before somewhat disgusted. ..”

Η επιστολή αυτή μας αποδίδει την εξέλιξη των γεγονότων όσον αφορά στην Ayr. Στις 28 Σεπτεμβρίου 1772 οι διευθύνοντες την Ayr , προσπαθώντας να αναστρέψουν το εις βάρος τους ψυχολογικό κλίμα, προσπάθησαν να ανοίξουν τα κεντρικά γραφεία της επιχείρησης εις μάτην όμως καθώς μεγάλη μερίδα κόσμου περίμενε να εισπράξει σημαντικά ποσά. Έτσι, προσποιήθηκαν ότι άνοιξαν τα γραφεία για την εξυπηρέτηση μικρών ποσών μόνο. Η οππορτουνιστική λογική διαχείρισης είχε οδηγήσει την Ayr bank στο να κάνει μία σειρά από παράτολμες ενέργειες ακόμα κι όταν ήταν στο χείλος της καταστροφής: Ένα χρόνο περίπου πριν κλείσει είχε μοιράσει μέχρι και μέρος, καθώς είχε προβεί στην εξαγορά κάποιων μάλλον προβληματικών τραπεζικών επιχειρήσεων! Από ό,τι μας πληροφορεί ο ίδιος ο Hume σε νεότερη επιστολή του (10 Apr. 1773) η Ayr έκλεισε μέσα σε ένα χρόνο καταστρέφοντας οικονομικά κατά την εκκαθάριση της πολλούς εκ των επιφανών μετόχων της (..To day News arriv'd in town that the Air Bank had shut up; and as many people think for ever..).

Επίσης, ενδιαφέρον είναι το τμήμα που αναφέρεται στην Εταιρεία Ανατολικών Ινδιών (τελευταίες 6 γραμμές αποσπάσματος). Εδώ, ο Hume, αν και κάνει μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση σχετικά με τη διάρθρωση της ηγεσίας μιας επιχείρησης, λίγο φως έπεσε σε αυτό το σημείο λόγω της σχετικής εμπειρικής αδυναμίας ελέγχου: Τελικά, τα αναφερόμενα πρόσωπα δεν συμμετείχαν στο εγχείρημα. Επίσης, συνέβησαν τα εξής δύο γεγονότα που άλλαξαν το ρου της πολιτικής της εν λόγω εταιρείας: Το πρώτο γεγονός αφορά στο ρυθμιστικό νόμο του 1773 (την αμέσως επόμενη χρονιά από την αποστολή της επιστολής) που άλλαξε τη δομή διοίκησης της εταιρείας με την εγκαθίδρυση μιας ανώτατης κεντρικής κυβέρνησης (η εταιρεία απέκτησε δομή αυτόνομου «κράτους» υπό την επίβλεψη του στέμματος και την απόδοση ενοικίου σε αυτό). Το δεύτερο γεγονός δεν είναι άλλο από την επιστροφή στην κερδοφορία για την Εταιρεία Ανατολικών Ινδιών με αφετηρία το εμπόριο οπίου και το σχηματισμό του σχετικού μονοπωλίου με την Κίνα ¹³.

Γ.4.Επιστολή 1/4/1776

Η τελευταία υπό διερεύνηση επιστολή αντανακλά τις σκέψεις του David Hume επ'αφορμή της έκδοσης του Πλούτου των Εθνών:

“...Euge! Belle! Dear Mr Smith: I am much pleas'd with your Performance, and the Perusal of it has taken me from a State of great Anxiety. It was a Work of so much Expectation, by yourself, by your Friends, and by the Public, that I trembled for its Appearance; but am now much relieved. Not but that the Reading of it necessarily requires so much Attention, and the Public is disposed to give so little, that I shall still doubt for some time of its being at first very popular: But it has Depth and Solidity and Acuteness, and is so much illustrated by curious Facts, that it must at last take the public Attention. It is probably much improved by your last Abode in London. If you were here at my Fireside, I shoud dispute some of your Principles. **I cannot think, that the Rent of Farms makes any part of the Price of the Produce, but that the Price is determined altogether by the Quantity and the Demand. It appears to me impossible, that the King of France can take a Seigniorage of 8 per cent upon the**

¹³ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Bowen(2006) καθώς και Misra(1959).

Coinage. No body would bring Bullion to the mint: It would be all sent to Holland or England, where it might be coined and sent back to France for less than two per cent. Accordingly Neckre[sic] says, that the French King takes only two per cent of Seigniorage. But these and a hundred other Points are fit only to be discussed in Conversation; which, till you tell me the contrary, I shall still flatter myself with soon. I hope it will be soon: For I am in a very bad State of Health and cannot afford a long Delay...”

Σε συνάρτηση με τα ανωτέρω η υποδοχή που επιφύλαξε ο Hume στην έκδοση του Πλούτου των Εθνών κρίνεται ως διθυραμβική. Θα σταθούμε εδώ σε κάποιες τεχνικές παρατηρήσεις όπως αυτές εμφανίζονται με έντονα γράμματα στο παρατιθέμενο απόσπασμα. Η δεύτερη-σε σειρά- είναι ελάσσων: Αφορά στην εκτίμηση που κάνει ο Smith για το ποσοστό παρακράτησης του γαλλικού στέμματος επί της αξίας κοπής νέου νομίσματος από πολύτιμα μέταλλα. Σε αυτή την περίπτωση τόσο ο Hume όσο και ο Smith έχουν δίκιο: όντως το γαλλικό στέμμα χρέωνε για ένα μικρό διάστημα ένα 7% επί της αξίας αλλά αποτυγχάνοντας να συσσωρεύσει νέο νόμισμα το ποσοστό έπεσε στο 3%. Η κερδοσκοπική συμπεριφορά που αναφέρει ο Hume έλαβε όντως χώρα (Smith, 1987).

Η πρώτη και μείζονος σημασίας παρατήρηση έχει να κάνει με την αξία της γαιοπροσόδου: Ο Hume με την παρατήρησή του έρχεται να προλάβει εν μέρει τη διατύπωση της θεωρίας του Ricardo 33 χρόνια πριν¹⁴: Η γαιοπρόσοδος δεν συναρτάται με την τιμή παραγωγής αλλά προσδιορίζεται από την ζήτηση και τη ποσότητα γης που διατίθεται. Ο ίδιος ο Smith διέκρινε πάντως τη γαιοπρόσοδο από το μισθό και το περιθώριο κέρδους στον προσδιορισμό της τιμής παραγωγής.

Παρά τη σημασία της τελευταίας παρατήρησης, η εν γένει αποτύπωση της υποδοχής του έργου του Smith από το Hume με βάση την επιστολή αυτή θα οδηγούσε στην υπόνοια πως ο Hume αποδέχτηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό το οικοδόμημα της οικονομικής σκέψης του Smith. Αυτό βέβαια δεν θα ήταν καθόλου βέβαιο ως συμπέρασμα δεδομένου ότι α) δεν έχουμε άλλες πληροφορίες για πιθανή ανταλλαγή ιδεών που ίσως υπήρξε ακόμα και σε έγγραφη μορφή β) ο ίδιος ο Hume αναφέρει στην επιστολή πως: “... If you were here at my Fireside, I should dispute

¹⁴ Βλ. Smith(1987)-υπόμνημα αλλά και τη συγκεντρωτική έκδοση της αλληλογραφίας του Graig(2011).Σημαντική δευτερογενή πηγή αποτελεί και η αντίστοιχη έκδοση-μετά του ερμηνευτικού υπομνήματος- του Burton(1846).

some of your Principles. ...”γ)ο Hume είχε γνώση των οικονομικών ιδεών του Smith, έστω και σε μη ολοκληρωμένη-πρωτόλεια μορφή και δ) ο Hume κατά τη συγγραφή της ίδιας της επιστολής διένυε κατά πάσα πιθανότητα ένα προχωρημένο στάδιο της επάρατης νόσου που τον οδήγησε τελικά στο θάνατο τον Αύγουστο του ίδιου έτους. Κατά συνέπεια, η αντιμετώπιση της νόσου ίσως δεν του επέτρεψε μία ενδελεχέστερη μελέτη του ογκώδους έργου του φίλου του.

Παρόλαυτά, ,αν και ο Smith εκδήλωσε προχωρημένα¹⁵ συμπτώματα της νόσου την άνοιξη του 1775, ο ίδιος μας πληροφορεί πως η ασθένειά του δεν του επέφερε ενοχλήσεις ικανές να του αποσπάσουν την πνευματική του διαύγεια¹⁶. Συνεπώς, είναι αρκετά πιθανό να πείστηκε από το Smith και την οικονομική του επιχειρηματολογία ίσως ακόμη και όσον αφορά στα ζητήματα νομισματικής πολιτικής. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αναφερθεί- ως προς το δεύτερο σημείο της προηγούμενης παραγράφου- πως ο Hume, μετά από την έμμεση πρόσκληση που απευθύνει στο Smith όπου εκφράζει τις σχετικές του επιφυλάξεις για ορισμένα σημεία του Πλούτου των Εθνών, αναφέρεται ευθύς αμέσως στις δύο εγγεγραμμένες κριτικές του παρατηρήσεις χωρίς αναφορά σε άλλες μείζονες ενστάσεις που ίσως είχε. Επιπλέον, οι δύο κριτικές παρατηρήσεις του Hume αφορούν σε δύο διαφορετικά και απομακρυσμένα σε σχέση με τη σειρά αναφοράς τους στο *Πλούτο των Εθνών* σημεία(αναφορές στο πρώτο και στο τέταρτο βιβλίο, αντίστοιχα). Αυτό το γεγονός ενισχύει τη θέση της προσεκτικής και επιμελούς ανάγνωσης της έκδοσης από το Hume, παρά τα όποια προβλήματα αντιμετώπιζε. Επιπρόσθετα, ο όγκος και η διάρθρωση του *Πλούτου των Εθνών*, σίγουρα θα άφηναν περιθώρια για μία μακροσκελέστερη επιστολή, αντίστοιχη, αν όχι μεγαλύτερη εκείνης της 28ης Ιουλίου 1759 (επ’ αφορμή της επικείμενης 2^{ης} έκδοσης του *Theory of Moral Sentiments*)¹⁷. Αποτελεί αξιόπροσεκτο γεγονός πως στην περίπτωση της επιστολής του 1759, ο

¹⁵ Η ασθένεια πρέπει να είχε αρχίσει να εκδηλώνεται από το 1772 οδηγώντας το φιλόσοφο σε σταδιακή εξασθένιση της υγείας του, ιδίως σε φυσικό επίπεδο. Βλ. και υποσημείωση 16 κάτωθι.

¹⁶ Ο Smith προ του επερχόμενου τέλους του είχε πλήρη έλεγχο των ενεργειών του με την νοητική του ικανότητα να μένει αναλλοίωτη, γεγονός που του επέτρεπε να εργάζεται πνευματικά . Για την ασθένεια και το τελευταίο διάστημα προ του θανάτου του μας παρέχει ο ίδιος αρκετές πληροφορίες μέσω της σύντομης αυτοβιογραφίας του (*My Own Life*) έτσι όπως αυτή συντάχθηκε στις 18 Απριλίου 1776, μόλις μισό μήνα περίπου μετά από τη σύνταξη της υπό εξέταση επιστολής. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Mossner(1980), Radcliffe(2008).

¹⁷ Η επιστολή αυτή εμπεριέχει ορισμένες κριτικές παρατηρήσεις του Hume σε σχέση με τη θεμελίωση του ηθικού συστήματος της συμπάθειας του Smith. Ο ίδιος ο Smith φαίνεται να αποκρούει τις παρατηρήσεις του Hume με βάση την επιστολή που αντήλλαξε με το Gilbert Elliot(*Letter 40, 10 Οκτωβρίου 1759*).

ίδιος ο Hume εκφράζει σε μορφή δυσaráσκείας την παράλειψη αναφοράς του Smith σε έργο του. Αν και η περίπτωση αυτή έχει διαφορετικές προσκείμενες, θα μπορούσε κανείς να εντοπίσει μία αντιστοιχία με το περίφημο μυστήριο της μη ενσωμάτωσης του μηχανισμού ροής πολύτιμων μετάλλων του Hume στο *Wealth of Nations*¹⁸. Η μη παρατήρηση αυτής της παράλειψης από τον ίδιο το Hume πιθανό είναι να ενδεικνύει μία κάποια ικανοποίηση από τα όσα σχετικά παραθέτει ο Smith.

Δ. Συμπεράσματα

Η διάσταση της οικονομικής πολιτικής στην αλληλογραφία Hume-Smith περιορίζεται σε ορισμένες κριτικές παρατηρήσεις του Hume στο Smith, ιδίως όσον αφορά σε ζητήματα νομισματικής πολιτικής.

Η επίδραση του Hume στο Smith είναι μάλλον αμφίβολη όσον αφορά στην οικονομική του σκέψη (McGee 1989). Ο Smith, απ' ό,τι φαίνεται από το εκδοθέν του έργο, λάμβανε σοβαρά υπόψη τις παρατηρήσεις του Hume-χωρίς να ταυτίζονται ιδιαίτερα οι απόψεις τους ωστόσο. Χαρακτηριστό παράδειγμα είναι ένα γράμμα (από τα λίγα) του Smith στο Hume (Αύγουστος 1765) όπου αναφέρει για ένα τρίτο πρόσωπο¹⁹: «...He has read almost all your works several times over, and was it not for the more wholesome doctrine which I take care to instill into him, I am afraid he might be in danger of adopting some of your wicked Principles. ...»²⁰.

Η υποδοχή που επιφύλαξε ο Hume στην έκδοση του *Wealth of Nations* καταδεικνύει μια τάση ικανοποίησης από την ενσωμάτωση ορισμένων σημείων των παρατηρήσεων του στο Smith, ίσως ακόμα και μεταστροφής των απόψεων του Hume σε κάποια ζητήματα. Άνοιγε πάντως ένα θεωρητικό πλαίσιο διαλόγου που ο θάνατος του συγγραφέα των *Political Discourses* ανέκοψε αιφνιδίως το 1776.

¹⁸ Το ζήτημα αυτό έθεσε πρώτος ο Viner το 1937 εγκαινιάζοντας ένα κύκλο πολυγλωσσίων. Βλ. επίσης και Humphrey(1981), Laidler(1981), Arnon(2011).

¹⁹ Henry Scott, 3ος Δούκας του Buccleugh.

²⁰ Αν και το απόσπασμα με την (πιθανή αν και όχι βέβαιη με τον όρο Principles) αναφορά στο *An Enquiry Concerning the Principles of Morals* κινείται σε ένα πνεύμα μεταξύ φιλοφρόνησης και αστεϊσμού ενδεικτικού της σχέσης και της αμοιβαίας εκτίμησης των δύο ανδρών, με βάση την εικόνα που έχουμε από τις διαφορές και την κριτική ανταλλαγή απόψεων μεταξύ των δύο ανδρών, υπάρχουν κάποιες σχετικές προεκτάσεις: Αυτές αφορούνται κυρίως του πεδίου της ηθικής φιλοσοφίας αλλά με βάση το γεγονός πως ο Henry Scott θα είχε διαβάσει και τα οικονομικά δοκίμια του *Political Discourses* πιθανό είναι να αγγίζουν και τη συνολικότερη διαφοροποίηση των θέσεων Hume-Smith.

Σχετικά εντυπωσιακό είναι επίσης και το γεγονός πως μέσα στο σώμα των επιστολών που αναλύεται δεν υπάρχει καμία αναφορά σε φιλοσοφικές έννοιες που κυριαρχούν σε άλλες επιστολές ²¹ και που αποτελούν το υπόστρωμα της ηθικής φιλοσοφίας του ίδιου του Hume (ως αποστολέα των επιστολών). Δεν αναφέρεται κάποιο στοιχείο από το σύστημα των άμεσων (όπως joy, grief, hope, fear, desire, aversion, volition) ή των έμμεσων παθών του Hume να συνοδεύει την τεχνική ανάλυση που επιχειρείται φερ' ειπείν για την γαιοπρόσοδο (στην τελευταία χρονικά επιστολή, μετά την έκδοση του *Πλούτου των Εθνών*). Η επιλογή αυτή, είναι ενδεικτική για την υποχώρηση εννοιών με μεταφυσικό ή αξιακά φορτισμένο περιεχόμενο έναντι της διαμόρφωσης ενός σώματος λόγου μιας εν τω γίνεσθαι νέας επιστήμης, αυτής της οικονομικής.

²¹ Ενδεικτικά αναφέρεται ακόμη μία φορά η επιστολή της 28ης Ιουλίου 1759 με αποστολέα το Hume και πολλές ανάλογες εγγραφές (όπως sympathy, pain, grief, pleasure).

Βιβλιογραφία

- Arkin, M.(1956).The Economic Writings of David Hume-A Reassessment. A Review Article, South African Journal of Economics,**24**(3),204-220.
- Arnon, A.(2011). Monetary Theory and Policy from Hume and Smith to Wicksell: Money, Credit, and the Economy. Cambridge University Press, New York.
- Bowen, H.V.(2006).The Business of Empire: The East India Company and Imperial Britain, 1756-1833,Cambridge University Press, Cambridge.
- Burton, J.H., Smith, A.(1846).Life and Correspondence of David Hume,vol.2,William Tait, Edinburgh.
- Carr J. L. , Mathewson G. F.(1988).Unlimited Liability as a Barrier to Entry, Journal of Political Economy, **96**(4), 766-784.
- Caffentzis, G.(2001). Hume, Money, and Civilization; or, Why Was Hume a Metallist?, Hume Studies,**27**(2),301-335.
- Cowen,T., Kroszner, R.(1989). Scottish Banking before 1845: A Model for Laissez-Faire?, Journal of Money, Credit and Banking, **21**(2), 221-231.
- Friedman, B., Woodford, M.(2001), Preface. In: Friedman, B., Woodford, M.(Eds.), Handbook of Monetary Economics,vol.3A, Elsevier, San Diego.
- Greig,J.Y.T.(2011).The Letters of David Hume: Volume 2,Oxford University Press, Oxford.
- Hamilton, H. (1956).The Failure of the Ayr Bank, 1772, The Economic History Review,**8**(3),405-417.
- Hickson,C.R.,Turner, J.D.(2004). Free banking and the stability of early joint-stock banking, Cambridge Journal of Economics,**28**(6), 903–919.
- Humphrey, T.(1974).The Quantity Theory of Money: Its Historical Evolution and Role in Policy Debates, Federal Reserve Bank of Richmond Economic Review, 60, 2-19.
- Humphrey, T.(1981). Adam Smith and the Monetary Approach to the Balance of Payments, Federal Reserve Bank of Richmond Economic Review, 67, 3-10.
- Καραγιάννης, Α.(1988). Οι πρώτες κριτικές στη ποσοτική θεωρία χρήματος του David Hume, Σπουδαί, **38** (3-4), 534-547.
- Kerr, A.W. (1908). History of banking in Scotland, Black, [London](#).
- Keynes, J.M. (1938). Review of Adam Smith as Student and Professor, Economic History, **3**(13), 44–45.
- Kroszner R.(1995). The Scottish Experience as a Model for Emerging Economies, Policy Research Working Paper 1536,The World Bank.

- Laidler, D.(1981). Adam Smith As a Monetary Economist, *The Canadian Journal of Economics*, **14**(2), 185-200.
- McGee, R.G.(1989).The Economic Thought of David Hume, *Hume Studies*, **15**(1),184-20.
- Misra, B.B.(1959).The Central Administration of the East India Company, 1773-1834,Oxford University Press, Bombay.
- Mossner, E. C. (1980). *The Life of David Hume*, 2nd edn., Clarendon Press, Oxford.
- Radcliffe, E., (2008), Introduction. In: Radcliffe, E.(ed.), *A companion to Hume*, Blackwell.
- Rist, C.(1966). *History of Monetary and Credit Theory: From John Law to the present day*. Augustus M.Kelley Publishers, New York.
- Rowlinson M.(2005). *Historical Research Methods*. In: Swanson, R., Holton, E.(eds), *Research in Organizations: Foundations and Methods of Inquiry*, Berrett-Koehler: San Francisco;2005. p. 295-312.
- Saville, R.(1996).*Bank of Scotland: A History:1695-1995*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Screpanti,E.,Zamagni, S.(2004). *Η Ιστορία της Οικονομικής Σκέψης*. Τυπωθήτω-Γιώργος Δάρδανος, Αθήνα.
- Selgin, G.(1992).Bank Lending 'Manias' in Theory and History, *Journal of Financial Services Research*, **6**,169-186.
- Smith, A. (1776). *Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Harriman House, Hampshire,2007.
- Smith, A. (1987). *Correspondence of Adam Smith* .In: Mossner, E. C. and Ross, I. S. (eds) , *The Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith*, vol. 6. Indianapolis: Liberty Fund; 1987. p.1-464.
- Tosh, J.(2002).*The Pursuit of History: Aims, methods and new directions in the study of modern history*, Longman, Essex.
- Viner, J. (1937). *Studies in the Theory of International Trade*, Augustus Kelley, New York, 1965.